

Nové poznatky o vedeckej činnosti mineralóga Jozefa Jónása

(K 190. výročiu narodenia)

Vo vývoji mineralogických výskumov na Slovensku začiatkom 19. storočia sa zásluhou dvoch vynikajúcich slovenských mineralógov Jozefa Jónása a Kristiána Andreja Zipsera zaznamenali pozoruhodné úspechy. Aj keď ide o veľké zásluhy vedcov uznávaných aj ďaleko za hranicami našej krajiny, doteraz ich historický výskum dejín slovenskej mineralógie dôkladne nezhodnotil. Využívame preto 190. výročie narodenia banskoštiavnického rodáka Jozefa Jónása, aby sme aspoň čiastočne obohatili našu odbornú literatúru novými poznatkami o jeho doteraz neznámej vedeckej činnosti. Treba poznamenať, že jeho predčasnou smrťou (vo veku 34 rokov) stratila slovenská mineralógia jedného zo svojich najkvalifikovanejších znalcov minerálov na Slovensku. Už v mladom veku sa vyznamenal nielen štúdiom, ale aj dosiahnutými výsledkami. Len čo dovŕšil 16 rokov, prijali ho za waldbürgera a fažiaru v Banskej Štiavnici, a tak už od mladosti mal mimoriadny vzťah k baníctvu, čo ho neskôr priviedlo k úspešnej vedeckej kariére.

Jozef Jónás sa narodil 21. októbra 1787 v Banskej Štiavnici. Po skončení základných a humanitných štúdií v Banskej Štiavnici a vo Vacove pracoval ako banký praktikant v Banskej Štiavnici a na okolí. Krátko potom absolvoval štúdium filozofie v Bratislave a roku 1806 sa zapísal na Banskú akadémiu v Banskej Štiavnici ako dobrovoľný poslucháč pod vedením známych profesorov Michala Patziera a Františka Xavera Reichetzeru. V tom istom roku absolvoval prednášky z chémie, roku 1807 zo základnej a praktickej matematiky a roku 1808 náuku o baníctve a banské právo. Už počas týchto štúdií, ale najmä po ich skončení sa venoval predovšetkým chémii, oryktognózi, geognózi a technickej mineralógii v širšom rozsahu. Predsavzal si rozšíriť dovtedajšie poznatky najmä v týchto vedných odboroch, všeobecne prospešných v krajinách bývalej monarchie, a tak ich využil v prospech baníctva. Na splnenie týchto cieľov obetoval celý svoj život a majetok. Sledoval len všeobecný prospech a celkom sa oddal týmto vedám, aby v pokoji a v ústraní mohol dosiahnuť svoj cieľ.

Už počas rokov 1807 a 1808 bezplatne učil svojich kolegov, ako aj bankých praktikantov chémiu, oryktognóziu a geognóziu. V tomto období podnikol aj viaceré exkurzie po lokalitách dolného Uhorska. Roku 1809 podnikol cestu do Hronca a Smolníka, kde sa oboznamoval s tamojšími technológiami. Najmä počas dlhšieho pobytu v Hronci v tamojšej železiarni si osvojil technologické postupy. V zimných mesiacoch roku 1810 pokračoval v súkromných prednáškach a v lete trávil dlhší čas v Hodruši, aby získal presnejšie poznatky o tomto údolí a jeho baniach, ktoré boli pre štiavnické baníctvo veľmi dôležité.

Jeho úsilie o udržanie baníctva a o rozvoj s ním spätých geologických a mineralogických vied vzrastalo. Roku 1811 položil základy mineralogickej spoločnosti, ktorá mala pracovať pod vedením Hlavného komornogrófskeho úradu ako vedecké centrum bývalej monarchie.

V tom istom roku podnikol s grófom von Goisom veľkú geognostickú cestu z Banskej Štiavnice cez Banskú Bystricu, Smolník, Nagybánju a Kapnik. Navštívil aj soľné bane v Marmaroši, Akne, Sugataku, Szalatnej, ako aj železiarne v Kobolopojane. Počas cesty získal bohaté poznatky o týchto dôležitých bankých revíroch a používaných technológiách. Opis cesty, najmä mineralogickú a banícku časť, uverejnil v prvom ročníku svojho Fyzio-technografického magazínu (Physio-technographisches Magazin). Historické a geografickoštatické údaje uverejnil v Hesperuse.

Roku 1812 začal Jónás celú dolnouhorskú banskú oblasť rozdeľovať na menšie sekcie, pričom prvou bola banskoštiavnická sekcia. Každý dočasný člen tvoriacej sa spoločnosti, ktorého Jónás vchoval, dostal takú sekciu, ktorú mohol dôkladne preskúmať a o výsledkoch podať vyčerpávajúcu správu. Tým Jónás sledoval cieľ

postupne preskúmať celé dolnouhorské rudohorie, a tak sa aj prakticky členovia spoločnosti vychovávali.

Od 1. mája 1814 až do smrti správcu prírodovedných zbierok dr. Tehela v júni 1817 bol kustódom-adjunktom v národnom múzeu. Po správцovej smrti menovali Jónása na jeho miesto. Ešte v tom istom roku strávil ďalších deväť mesiacov v rodnom meste, kde zastupoval banské ťažiarstvo. Vo februári 1820 vydal významné dielo *Minerálna ríša Uhorska*, ktoré bolo spracované oryktogeognosticky a topograficky ako výsledok vlastného dlhoročného výskumu. Odborná verejnosť ho vysoko ocenila, pretože pred ním okrem Zipsera nikto dovtedajšie poznatky tak dôkladne nezhrnul.

V októbri 1820 v Pešti predniesol cisárovi niekoľkokrát návrhy na zlepšenie stavu baníctva a výučby na Banskej akadémii v Banskej Štiavnici, ktoré potom predložil aj písomne.

Práve v tom istom čase sa po smrti banského radcu a profesora chémie Michala Hőringa na Banskej akadémii v Banskej Štiavnici uvoľnila katedra chémie, mineralógie a metalurgie. Jónás v tom videl príležitosť uplatniť svoje vedecké záujmy a možnosť priamo vyučovať budúcich štátnych úradníkov, čo predtým robil bezplatne, len zo záľuby. Prihlásil sa do súbehu, prijali ho medzi kandidátov, ale miesto po súbehu, na ktorom sa Jónás nemohol zúčastniť, obsadil profesor chémie viedenskej univerzity Alojz Wehre.

Podlomené Jónásovo zdravie, prejavujúce sa spočiatku chrčením krvi a neskôr hnisavým zápalom pľúc, viedlo ku koncu. 1. februára 1821 vo večerných hodinách vo veku 34 rokov Jozef Jónás v Pešti zomrel.

Mineralogická veda v ňom stratila horlivého vedca. Veď práve mineralógia a baníctvo ho zamestnávali tak pútavo, že im venoval všetok svoj um, bádanie a život. Už počas štúdií venoval všetko úsilie všeobecnému dobru a svoje záujmy kládol ďaleko za záujmy krajiny. Osobné šťastie videl v príležitosti byť užitočným krajine, v ktorej žil. Jeho horlivosť ocenili aj na najvyšších miestach. Využíval aj výhodu, ktorú mu poskytla vláda, aby mohol na tieto účely žiadať od banských úradov písomnú dokumentáciu.

Zanechal bohatú mineralogickú zbierku, ktorú získal vlastným zberom na cestách, výmenou, obchodom, zásielkami a darmi od mnohých priateľov, s ktorými mal bohaté styky. Bol členom mnohých učených spoločností v Nemecku a ešte aj krátko pred svojou smrťou, 12. januára 1821, dostal diplom čestného člena Spoločnosti pre mineralógiu v Drážďanoch.

Ivan Herčko

LITERATÚRA

- Jónás, J. 1814: Beschreibung einer im Jahre 1811 durch Ungarn, Schemnitz, Neusohl, Schmölitz nach Nagybánya und Kapnik unternommenen Reise. Taschenbuch für Mineralogie v. Leonhard, 8. Frankfurt am Main, s. 131—174.
- Jónás, J. 1816: Nachrichten über des Vorkommen einiger Mineralien in der Gegend von Schemnitz. Taschenbuch für Mineralogie v. Leonhard, 10. Frankfurt am Main, s. 413—430.
- Jónás, J. 1820: Physio-technographisches Magazin über die anorganische Natur des Österreichischen Kaiserstaates. I. Jhrg. Ungerns Mineralreich orycto-geognostisch dargestellt von Joseph Jonas. Pesth.
- Jónás, J. 1825: Ueber Einige ungarische Minerale. Schriften der mineralogischen dargestellt von Joseph Jonas. Pesth.
- Koch, S. 1952: A Magyar ásványtan története. Budapest.
- Poggendorf, J. C. 1859: Biographisch-literarisches Handwörterbuch zur Geschichte der exacten Wissenschaften. Leipzig, s. 1200.

Szinneyi, J. 1897: Magyar írok élete és munkái, 5, Budapest, s. 616—618.
Wurzbach, C. 1863: Biographisches Lexikon des Kaiserthums Oesterreich. Wien,
Zipser, C. A. 1817: Versuch eines topographisch-mineralogischen Handbuches
von Ungern. Oedenburg.
Bez autora 1821: Joseph Jónás. Vereinigte Ofner Pester Zeitung. 12. Pesth.
Archívne materiály z fondu Hlavný komormogrófský úrad v Banskej Štiavnici
v Štátnom ústrednom banskom archíve v Banskej Štiavnici, č. spisov 3452, 4036,
5565, 5678 z roku 1820.

MINERALIA SLOVACA, roč. 10, č. 1 (43)

Vydal Geologický prieskum Spišská Nová Ves v Alfe, Vydavateľstve technickej
a ekonomickej literatúry, n. p., 893 31 Bratislava, Hurbanovo nám. 6, tel. 3314 41—6
Redakcia: Geoprieskum — Mineralia slovaca, p. p. A-21, 040 51 Košice, Stará Spišská
cesta, tel. 385 32

Vytlačili Východoslovenské tlačiarne, n. p., Košice

Rukopis zadaný v decembri 1977, vytlačené v marci 1978

Povolené Slovenským úradom pre tlač a informácie pod registračným číslom 9/11

Cena jedného výtlačku 15 Kčs

Objednávky adresujte redakcii časopisu

Subscriptions and correspondence concerning advertisements be sent to SLOVART Ltd.,
Leningradská 12, 896 26 Bratislava

The Mineralia Slovaca is also available on an exchange basis. For details please
write to the Editor, Mineralia Slovaca, P. O. Box A-21, 040 51 Košice, Czechoslovakia.

© Alfa, Bratislava 1978